

14^{ος} Διαγωνισμός Φιλοσοφίας

Τι ονομάζεται βία; Πως ο ανθρώπινος νους μπορεί να συλλάβει τη βία; Η λέξη αυτή μπορεί να είναι ένας ορισμός με πολλά πρόσωπα, με πολλές πλευρές. Μπορεί να εμφανιστεί στον κόσμο με διαφορετικούς τρόπους και να επηρεάσει σημαντικά τη ζωή μας, με τακτικές που κανένας μας δεν θα μπορούσε να είχε σκεφτεί. Η βία ίσως είναι ένα ένστικτο, ένα εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται τόσο στον ανθρώπινο κόσμο όσο και στο ζωικό βασίλειο. Ίσως είναι ένα αίσθημα πρωτόγονο που έχει επιβιώσει εδώ και πολλές χιλιετίες στην ανθρώπινη φύση, χωρίς να είναι σίγουρο αν θα καταφέρουμε ποτέ μέσα στην πορεία της εξέλιξης μας να εξαλείψουμε. Άραγε, πως η βία γίνεται αντιληπτή μέσα από τα μάτια του περίπλοκου και απρόσωπου σύγχρονου κόσμου;

Ως μία γενική έννοια, βία ονομάζεται η μετά βίας επιβολή ενός ατόμου με φυσικά χαρίσματα -όπως η σωματική δύναμη και η ευφυΐα- σε άλλα άτομα, πολλές φορές λιγότερο ευνοημένα από τη φύση. Αυτή η συμπεριφορά μπορεί να εντοπιστεί σε πολλά πλάσματα, από τους ανθρώπους μέχρι και τα ζώα. Τα ζώα ασκούν βία προκειμένου να κατακτήσουν αγαθά απαραίτητα προς το ζην, όπως το νερό και την τροφή. Ο άνθρωπος από την άλλη, ασκεί βία για να εξυπηρετήσει δικά του προσωπικά συμφέροντα, όπως την εκμετάλλευση φυσικών πόρων, την απόκτηση γης, αγαθών αλλά και δύναμης. Αν και οι λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι και τα θηρία της φύσης ασκούν τη βία είναι διαφορετικοί, έχουν ένα κοινό βασικό κίνητρο. Αυτό δεν είναι κανένα άλλο από την ανάγκη για αυτοσυντήρηση. Κάθε πλάσμα αποσκοπεί να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την επιβίωση του, καθώς και για την επιβολή και την συντήρηση της παρουσίας του πάνω στη γη. Αυτός είναι ο κοινός στόχος στον μακρύ αγώνα της ζωής, αυτό είναι το θεμελιώδες αίσθημα που υπάρχει ως κινητήρια δύναμη των πράξεων κάθε ζωντανού πλάσματος.

Η βία μπορεί να έχει πολλά πρόσωπα. Με το πέρασμα των χρόνων, ο άνθρωπος εξελίχθηκε και διεύρυνε τους ορίζοντες τόσο της πνευματικής, όσο και της σωματικής του φύσης. Πλέον, από την ανάγκη βασικών αγαθών για επιβίωση, το άτομο μετέβη σε μεγαλύτερες ανάγκες, όπως η ανάγκη για γη προκειμένου να χτιστούν αποικίες που θα σήμαιναν τον προάγγελο των μεταγενέστερων πόλεων και κρατών. Ένας χαρακτηριστικός μύθος που μιλάει για την δημιουργία του κόσμου και για την εξέλιξη των ανθρώπων αποτελεί ο μύθος του Προμηθέα, ο οποίος υπάγεται στα θαυμαστά έργα του Πλάτωνα. Σύμφωνα με τον μύθο, όταν ο Επιμηθέας χάρισε τα φυσικά χαρίσματα στα ζώα, αμέλησε τον άνθρωπο και ξέχασε να τον προικίσει με φυσικές άμυνες, αφήνοντας τον εντελώς απροστάτευτο και εκτεθειμένο. Γνωρίζοντας ότι σε κανένα από τα δημιουργήματα των

θεών δεν άρμοζε να χαθεί, ο Προμηθέας αποφάσισε να βοηθήσει τον άνθρωπο. Προκειμένου λοιπόν να του δώσει ένα είδος άμυνας για να προστατεύεται από τα άλλα θηρία, έκλεψε από το εργαστήρι του Ηφαιστου και της Αθηνάς τη φωτιά και την έντεχνο σοφία, γνωστή και ως τεχνική γνώση. Η φωτιά θα επέτρεπε στους ανθρώπους να καλύψουν την έλλειψη των φυσικών χαρισμάτων. Θα ήταν το όπλο τους για την αντιμετώπιση των θηρίων, το μέσο που θα τους εξασφάλιζε προστασία από το κρύο και καθαρή όραση στο σκοτάδι. Μαζί με την έντεχνο γνώση –η οποία ήταν αναγκαία για να καταφέρουν να χειριστούν τη φωτιά με σύνεση και εφευρετικότητα- τα χαρίσματα του Προμηθέα θα εξασφάλιζαν όχι μόνο την επιβίωση του ανθρώπου, αλλά και την εξέλιξη και την υπερίσχυση του από κάθε άλλο πλάσμα της γης. Παρά όμως το γεγονός ότι οι ανάγκες των ανθρώπων είχαν καλυφθεί πλήρως η βία εξακολουθούσε να υπάρχει, χωρίζοντας τα άτομα μεταξύ τους, προκαλώντας την ταραχή, την έχθρα και το μίσος. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, ήταν σχεδόν αδύνατον οι άνθρωποι να συνεργαστούν μεταξύ τους, πόσο μάλλον να δημιουργήσουν μια οργανωμένη ειρηνική πολιτεία.

Το στοιχείο της βίας αποτελούσε ισχυρό εμπόδιο στην ανάπτυξη του ανθρώπινου πληθυσμού και δημιουργούσε έντονες αντιπαραθέσεις, οι οποίες ήταν ικανές να προχωρήσουν μέχρι και σε σύρραξη. Σε μια τέτοια κρίσιμη περίπτωση, μόνο με τη δημιουργία και τη θέσπιση ισχυρών νόμων θα μπορούσε η ένωση των ανθρώπων να γίνει πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον μύθο, ο Δίας έδωσε στους ανθρώπους δύο βασικές αρχές, την αιδώ και την δίκη, ώστε να μπορέσουν να γίνουν από διάσπαρτες ομάδες μια οργανωμένη θεσμοθετημένη κοινωνία με ηθικές αρχές και αξίες.

Η παρέμβαση των νόμων, αν και έβαλε τάξη στις κοινωνίες, δεν απόρριψε εντελώς το στοιχείο της βίας. Αντίθετα, το χρησιμοποίησε ως εργαλείο. Ο νόμος και οι αρχές καταπολέμησαν την ισχυρή πυρκαγιά της βίας με την ίδια φωτιά. Προειδοποίησαν τα πρόσωπα της κοινωνίας για την ποινή που θα ακολουθούσε αν δοκίμαζαν να σπάσουν έναν νόμο και τιμωρούσαν τον παραβάτη που προέβη στην παραβίαση με βία. Αυτή η μέθοδος, παρόλο που δεν απαλείφει την άσκηση βίας, προστατεύει τα μέλη της κοινωνίας από το να λάβουν, αλλά και να προχωρήσουν σε εκδηλώσεις μιας τέτοιας εχθρικής ενέργειας. Το ίδιο το κράτος νομιμοποιεί την άσκηση βίας από τη δική του πλευρά, αναγκάζοντας τους πολίτες της κοινωνίας να παραχωρήσουν ένα μέρος της ελευθερίας και των δικαιωμάτων τους, ώστε αν παραβιάσουν τους κατεστημένους νόμους, δίκαια να τιμωρηθούν.

Ωστόσο, σε ποιο βαθμό μπορούν οι αρχές να ασκούν τη βία και σε ποιο βαθμό την ισχύ; Θα μπορούσε ποτέ να υπάρξει ένα κράτος με δυνατή ισχύ στους πολίτες του, που να ασκεί τη βία ως κύριο μέσο επίλυσης των προβλημάτων του; Θα μπορούσαν ποτέ τα ίδια τα μέλη της κοινωνίας να ευνοήσουν και να συμπαρασταθούν σε ένα κράτος που τους προβάλλει συνεχώς μια τέτοια καταπιεστική και σκληρή προς αυτούς συμπεριφορά; Ένα κράτος,

πέρα από την εξυπηρέτηση των ανθρώπων του και την λύση των προβλημάτων της χώρας του, έχει ως κίνητρο των πράξεων του την αυτοσυντήρηση. Έχοντας τη βία ως κύριο μέσο των έργων του, οδηγείται αυτόματα προς την καταστροφή του. Σύμφωνα με την φιλόσοφο Χάνα Άρεντ, οι εκδηλώσεις της βίας μπορούν να καταστρέψουν ένα κράτος, όμως η βία δεν θα μπορέσει ποτέ να προκύψει από το αντίθετο της την εξουσία. Αυτό σημαίνει πως το κράτος ως θεσμός που καθορίζει τις λειτουργίες μιας κοινωνίας, χρησιμοποιώντας επανειλημμένα τη βία, αντί να ευνοηθεί από τους πολίτες του θα καταστραφεί. Χωρίς όμως την κατάλληλη οργάνωση, καμία εξουσία δεν θα μπορέσει να προκύψει από τη βία, διότι θα δημιουργούνται συνεχώς αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις, γεγονός που θα φέρει ως αποτέλεσμα τη σύγκρουση μεταξύ των ανθρώπων και εν τέλει την οριστική ρήξη της πολιτείας.

Από την άλλη πλευρά, η ισχύς αποτελεί ένα διαφορετικό ζήτημα. Η ισχύς είναι η δύναμη ενός κράτους πάνω στους πολίτες του. Οι αρχές έχουν την ισχύ, δηλαδή την πολιτική δύναμη που τους επιτρέπει να νομοθετούν, να δικάζουν, να καθορίζουν τις λειτουργίες και να ελέγχουν τις εξουσίες μιας κοινωνίας. Το στοιχείο της ισχύος υπάρχει σε όλες τις εξουσίες. Κάθε εξουσία παίζει τον δικό της ρόλο στην κοινωνία. Υπάρχει η γνωστή τριμερής διάκριση των εξουσιών, επινοημένη από τον γάλλο φιλόσοφο και διανοούμενο του Διαφωτισμού Μοντεσκιέ. Υπάρχει η νομοθετική εξουσία, την οποία αποτελεί το κοινοβούλιο, η εκτελεστική εξουσία που εκπονείται από την κυβέρνηση και τη δημόσια διοίκηση και τέλος η δικαστική εξουσία, την οποία έχουν αναλάβει οι δικαστές και τα νομοθετικά σώματα. Αυτές οι τρεις εξουσίες είναι οι κύριοι πυλώνες ενός κράτους, οι βασικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες θα μπορέσει να υπάρξει, να συντηρηθεί και να ευημερήσει μια οργανωμένη πολιτεία.

Στην πλειοψηφία των σύγχρονων κοινωνιών, η εξουσία υπάγεται στο δημοκρατικό καθεστώς. Υπάρχει η λεγόμενη ισότητα και ελευθερία του λόγου, όπου ο κάθε πολίτης μπορεί ελεύθερα να εκφράσει τη γνώμη του, ο κάθε άνθρωπος μπορεί ανεμπόδιστα να πάρει μέρος σε κοινωνικές αποφάσεις και να καθορίσει τη διοίκηση μέσω της ψήφου του. Ωστόσο, κατά πόσο θα μπορούσε να αμφισβητηθεί ο θεσμός της δημοκρατίας; Είναι πάντα έγκυρη και σίγουρη η ψήφος των πολιτών; Θα μπορούσαν να υπάρξουν τυχόν διαφωνίες σχετικά με αποφάσεις για θέματα εξουσίας; Κι αν ναι, θα μπορούσαν αυτές οι διαφωνίες να εξελιχθούν σε συγκρούσεις, που να ταράζουν την ειρήνη και την ισορροπία της πολιτείας;

Σύμφωνα με τον φιλόσοφο Χόμπς, η απόλυτη εξουσία θεωρείται μια καλύτερη λύση από εκείνη του δημοκρατικού καθεστώτος, διότι έτσι είναι περισσότερο σίγουρη μια σταθερή και ειρηνική ζωή, χωρίς ενδεχόμενες εσωτερικές συγκρούσεις. Συγκεκριμένα, ο ίδιος ο Χόμπς επινόησε τον Λεβιάθαν. Ο Λεβιάθαν διατηρεί σταθερή την έννομη τάξη, είναι ο αυστηρός απόλυτος μονάρχης του κράτους. Βέβαια, αυτή η μορφή απολυταρχίας είναι

ικανή να ασκήσει τη χειρότερη μορφή βίας στα μέλη της κοινωνίας. Στην απολυταρχία, οι φωνές των κοινών ανθρώπων φαντάζουν σχεδόν άφαντες. Τα συμφέροντα του μονάρχη καθορίζονται ως η κύρια προτεραιότητα του κράτους, ενώ οι ανάγκες των πολιτών παραγκωνίζονται. Ολόκληρη η πολιτεία υπακούει στη δική του βούληση, ενώ όλες οι εξουσίες κρέμονται από τα χέρια του. Ακόμα κι αν υπάρχει μια ελάχιστη μορφή δημοκρατίας η οποία να μεταφράζεται με τη μορφή ψηφισμάτων από έναν εσωτερικό κύκλο αρμόδιων για τις λειτουργίες του κράτους προσώπων, τίποτα άλλο εκτός από τη δημοκρατία δεν μπορεί να καλύψει το χάσμα μεταξύ των πολιτών και της κεντρικής εξουσίας. Σε αυτή την περίπτωση, οι πιθανότητες εξέγερσης των πολιτών είναι μεγαλύτερες, γεγονός που βοηθάει την ανάδυση της βίας και ευνοεί τον κίνδυνο συγκρούσεων, ακόμα και εμφυλίου πολέμου.

Τελικά, ο άνθρωπος από την πρώτη εμφάνιση του στη γη μέχρι και σήμερα έχει πάντα ενστικτωδώς τη βία ως μία δεύτερη εσχάτη λύση. Ωστόσο, θα καταφέρει ποτέ να εξαλείψει τη βία από τη συνείδηση του; Ακόμα κι αν η δικαιοσύνη θεσπίσει ισχυρούς, απαραβίαστους νόμους, ακόμα κι αν η ισχύς του κράτους είναι ευνοϊκή προς τους πολίτες, θα σταματήσουν οι πόλεμοι και οι εμφύλιες συγκρούσεις και αντιπαραθέσεις; Άραγε θα καταφέρει ποτέ ο άνθρωπος να αποκτήσει μια εσωτερική, ψυχική ισορροπία, χωρίς η βία να στοιχειώνει διαχρονικά την ύπαρξη του;